

Карбекова Ч.К., Ормогоева А.А.

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫ ОКУТУУДА ЭКОЛОГИЯЛЫК БИЛИМ
БЕРҮҮНҮН АКТУАЛДУУ КӨЙГӨЙЛӨРҮ**

Карбекова Ч.К., Ормогоева А.А.

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ
ДЛЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ**

Ch.K. Karabekova, A.A. Ormogoeva

METHODS OF ENVIRONMENTAL EDUCATION FOR PRIMARY SCHOOL

УДК:37.012

Бул макалада башталгыч класстын окуучуларына экологиялык билим берүүнүн жолдору туралуу жазылган. Экология илиминин актуалдуулугу Кыргызстандагы билим берүү мекемелеринде экологиялык билимди жайылтуу. Кенже класстын окуучуларына чыгармачылык сабактар менен, атайын тажрыйбалар менен жана суроо-жооп ыкмалары менен экологиялык аң-сезимди калыптандыруу кеңири баяндалып жазылып сүрөттөрү менен келтирилген.

Негизги сөздөр: башталгыч класстар, экологиялык билим берүү, мекен таануу сабагы.

Эта статья написана о способах экологического образования для учащихся начальной школы. Актуальность науки экологии способствовать экологическому образованию в учебных заведениях в Кыргызстане. Учащимся младших классов формирование экологического сознания дается в творческих дисциплинах, в практике и в методах вопросов и ответов и записываются в деталях с фотографиями.

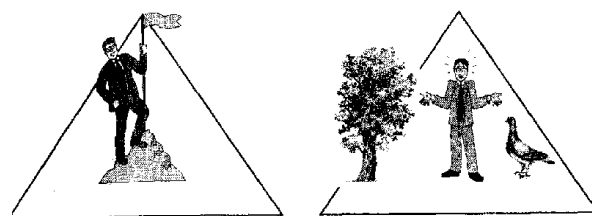
Ключевые слова: начальная школа, экологическое образование, урок родноведения.

This article is written about how environmental education for elementary school students. The relevance of the science of ecology to promote environmental education in schools in Kyrgyzstan. Students of Junior classes to form an ecological consciousness is given to creative disciplines, in practice and in the methods of questions and answers and is written in detail with pictures.

Key words: elementary school, environmental education lesson rodinovedenie.

Окутуп билим берүү системасында бардык эле билимдер бирдиктүү система катары катары каралат, бирок ошондой болсо дагы экология илимин олуттуу көз караш менен кароого туура келип отурат. Биз жашап жаткан коомдо, жалпы дүйнө жүзүндө бул илимге түз көз караш менен карабасак, бир эле жерде гана жашап жаткан макулуктар эмес, ааламдагы асман телолорунан тартып, учу-кыйрына көз жетпеген галактика да акыреттен жабып тартышы толук ыктымал, себеби экология илими башка илимдерге салыштырмалуу эң жаш илим, бирок ага карабастан абдан бат өнүккөн илим деп айтууга болот. XIX кылымдын экинчи жарымынан гана экология илим катары кабыл алынган. Алгачкылардан болуп немец зоологу Э.Геккель 1886-жылы бул илимди экология деп атоону сунуш кылган. Экология илиминин жаралуусу да жөн жеринен эмес. Адамзат жер жүзүн байырлап жашоосу б.з.ч. эле 40 миң жыл мурун

өздөштүрүп жашай баштаганы белгилүү. Адамзаттын эволюциясы 3 этапка бөлүнүп: эң байыркы адамдар, байыркы адамдар, жана азыркы мезгилдин алгачкы адамдары. Эмне себептен экология илимин сөз кылууда адамзаттын келип чыгуу тарыхына кайрылабыз? – себеби адам бул жер бетиндеги жандуу жаратылыштын келип чыгуусунда эң акыркы тепкичте туруучу жаратылышка түздөн-түз катыштыгы бар, адам коомун түзүп туруучу субъект деп айтууга болот.

Экология илимин чечемелейтурган болсок oikos - үй, logos - илим, окуу дегенди түшүндүрүп, башкача айтканда биз жашап жаткан коомдогу айлана-чөйрөнүн тазалыгын окутуп-үйрөтүүчү илим.

Адамзаттын жашоосу табият менен тыгыз байланышта. Өзгөчө Орто Азия анын ичинен экинчи Швейцария аталган Кыргызстандыктар, кыргыз жери үчүн. Себеби бир эле жылда 4 сезон тең бирдей өткөн. Чокусу көк тиреген бийик аскалуу тоолор, карагай-арчалуу калың чытырман токойлор, көк кашка тунук суулуу өзөндөр, көк шиберлүү бөксө тоолуу дөңсөөлөр, кубулжуп куштар сайраган кооз аймактар ж.б. Мына ушундай жаратылышыбыздын кооз аймактарын, жаратылышыбыздын жалпы эле байлыктарын сактап калуу жана муундан муунга өткөрүп берүү. Кыргыз коомчулугундагы ар бир атуулдун милдети. Манас бабабыздын осуятында айтылгандай жаратылышты көздүн карегиндей сактоо бул коомчулуктун башкы максаты [1].

Билим берүү системасында билим жана тарбия берүү төмөнкү мекемелерден башталат.

- Мектепке чейинки билим берүү (кенже тайпа, орто тайпа, жогорку тайпа жана мектепке даярдоо тайпасы);
- Башталгыч билим берүү (1-2- жана 3-4-класс);
- Орто класс (5-6-класс жана 7-8-класс);
- Жогорку класс (9-10-класс);
- Бүтүрүүчү класс (11-класс);

- Орто кесиптик билим берүүчү (токарь, слесарь, плотник, электрик, швея);
- Атайын орто кесиптик билим берүүчү колледждер (техникалык, бухгалтерлик, педагогикалык, укуктук, саясий-гуманитардык жана медициналык);
- Атайын жогорку кесиптик билим берүүчү (техникалык, бугалтир-экономистик, укуктук, саясий-гуманитардык, филологиялык, педагогикалык жана медициналык).

Калктын калың катмарынын экологиялык сабаттуулугун жоюу бир эле билим берүүчү мекемелерде эмес, өндүрүш мекемелерине, атайын уюмдарга, өндүргүч күчтөргө, лабораториялык анализ чыгаруучу медициналык боборлорго, суу чарба ишканаларына, коммуналдык чарба кызматкерлерине, жылуулук менен камсыздоо ишканаларына, дыйкандарга, фермерлерге, ветврачтарга, врачтарга б.а. бардык эле кесип ээлерине да тиешелүү, ошондуктан дайыма адам коому экологиялык сабаттуу болууга тийиш жана экологиялык тарбия бардык учурда суудай керектиги. Ар бир индивиддин аң-сезимине кыт куйгандай кыналышы абзел. Муну биз өзүбүздөн баштообуз керек. Эң эле жөнөкөй мисал таштанды таштабоонун этикетин үйрөнсөк. Жыл сайын түрдүү акциялар «Газалык шарым үчүн, Шаарым баарым үчүн» акция акыркы 3 жылдыкта тынымсыз өткөрүлүп келүүдө.

Кийинки кездерде экологияны сактоо боюнча мамлекет аралык маселелер көтөрүлүп келүүдө. Мисалы 2006-жылы 30-июнда МГУда өткөрүлгөн «Химия туруктуу өнүгүүнүн кызыкчылыгында – жашыл химия» илимий билим берүүчү борбор түзүлүп иштеп келүүдө бул борбордун максаты айлана-чөйрөнүн химиясы, химиялык булгоочулардын булактарын, таралышын, туруктуулугун жана таасирлерин изилдеп үйрөтөт. Жашыл химия булгануудан кутулуунун химиялык жолдорун камсыз кылат. Акыркы мезгилдерде глобалдуу жылуулуну айтпаса да белгилүү болуп келе жатат. Жакынкы 2020-жылдардын аралыгында эле мунун кесепеттери билине башташы тоолук ыктымал. Климаттын өзгөрүшү менен инфекциялык оорулардын күчөшү, атмосферада парник газдарынын көбөйүшү ж.б. Булардын бардыгы антропогендик фактордун таасиринен улам келип чыгып жаткандыгы баарыбызга белгилүү. Экология илими боюнча пикиримди жыйынтыктап жатып, бардык жараандар үчүн экологиялык жактан маалыматтуу болушуна үндөп кетем жана башталгыч класстар үчүн экологиялык билим берүүнүн актуалдуу маселелеси катары негизги 3 жолду сунуштайм: экологиялык мазмундагы чыгармаларды (жомок, тамсил, аңгеме ж.б.) башталгыч класстын окуучуларынын аң-сезимине кабылдатуу, эксперименттерди демонстрациялоо жана суроо-жооп менен экологиялык билимин корутундулоо.

Башталгыч класстарга экологиялык билим берүүнүн биринчи жолу – жаратылыш байлыктары болгон өсүмдүктөрдү жана жаныбарларды коргоо, алардын өз ара коомдоштукта азык тизмегин түзөөрүн түшүндүрүү мисалы: «Көлдөгү бака» жомогу

менен. Көл соолуп жок болуп кетсе ал жердеги көлмөк бакаларынын жок болушун, ал жок болсо, ага жем болуучу ал жердеги зыянкеч чымын-чиркейлердин көбөйүшүн, алар көбөйүп кетсе безгек чиркей таратуучу малярия оорусунун көбөйүшүн жеткиликтүү түшүндүрүү менен жаратылышта жандуу организмдердин бардыгынын орду болоорун жана алардын бири-бирине жем болуп азык тизмекти түзөөрүн түшүндүрүү керек.

Башталгыч класстарга экологиялык билим берүүнүн экинчи жолу – мында биринчиден айрымаланып башталгыч класстын окуучулары менен иштөөдө жаш өзгөчөлүгүн эске алуу менен 1-4-класска чейинки окуучуларга аң-сезимдүү кабылдай турган гана эксперименттерди коюп көргөзүү зарыл. Бул макаланын маңызын да мына ушул эксперименттик жол менен башталгыч класстын окуучуларына экологиялык түшүнүктү кабылдатуу түзөт. 2001-жылы БУУнун «Арал деңизин сактоо боюнча» программасы иштелип чыгып Борбордук Азия мамлекеттеринде чоң талкууну жараткан жана экологиялык билим берүүнү мектепке чейинки билимден, башталгыч класстардан баштоо керек деген тыянак чыгаруу менен Жудди Фридмандын «Желли Жем – адамдын коргоочусу» окуу куралын Жумабек Шейшеналиевдин котормосунда атайын мектепке чейинки жана мектеп жашындагы кенже балдар үчүн окуу куралы жарыка чыккан. Бул окуу куралында негизги экологиялык көйгөйлөр камтылган.

Туруктуу өнүгүүнүн башкы принциби адамдын ар бир ишин жүзөгө ашырууда экологиялык факторлорду эске алуунун зарылдыгы болуп эсептелет [2].

Экологиялык билим берүү жана айлана-чөйрөгө экологиялык жактан аң-сезимдүү мамиле жасоо Борбордук Азия мамлекеттеринде Америкадагыдай, Улуу Британиядагыдай, Россиядагыдай же Кытайдагыдай артыкчылык берүүчү болуп эсептелбейт. Арал деңизинин кургашы бул Борбордук Азия мамлекеттериндеги жогорку кризис. Экологиялык алааматтын жакындап келе жаткандыгын сезбей жаткандыгыбызды билдирет. Биз тирүүлөрдүн бирдиктүү татына дүйнөсүнө өзүбүздүн таандык экендигибизди, ал үчүн өз жоопкерчилигибизди сезгенибиз жок.

Биз – коом катары – өз балдарыбызга мындай сезимдер менен мүдөөлөрдү жуктурууга умтулбайбыз.

Көнүмүштүрдү, адаттарды жана аң-сезимдүү мүдөөлөрдү тарбиялоо канчалык эртерээк башталса, ошончолук ийгиликтүү болоору белгилүү. Ошондуктан чоң адамдар менен иштөөдөн сырткары биз аны мектепте, ошондой эле үйдө, үйдөгү өз балдарын тарбиялоочу кожойкелердин ээсине экологиялык түшүнүктү аң-сезимдүү кабылдатуу зарыл. Кенже класстардын окуучуларына жөнөкөй жол менен кюлуучу экологиялык түшүнүктү калыптандыруучу эксперименттердин төмөнкүлөрүн сунуштайм.

Тажрыйба:

СУУНУ ҮНӨМДӨЙБҮЗ

5 стакан = 1 литр экенин эсинден чыгарба

БИРИНЧИ КҮН

Раковинаны бүтөп кой. Баарын демейдегидей жаса. Төмөнкүлөргө канча суу зарптаганыңды жазып кой:

1. тишинди тазалаганга
2. бети-колунду жууганга

+ _____ (кош)

ЭКИНЧИ КҮН

Эртеси сууну үнөмдөөгө аракеттен. Ошондой эле таза бойдон калуун менен сууну азыраак чыгымда. Төмөнкүлөргө канча суу зарптаганыңды жазып кой.

1. тишинди тазалаганга
2. бети-колунду жууганга

+ _____ (кош)

Жыйынтыгы

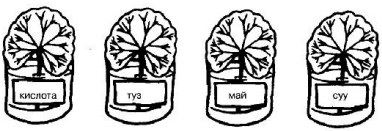
Биринчи күнү пайдаланылган суу _____

Экинчи күнү пайдаланылган суу _____ (алып сал)

Бардык үнөмдөлгөн суу _____

Тажрыйба

1. Бир түп герандын төрт жалбырагын үзүп ал.
2. Ар бир жалбыракты суу куулган стакандарга өз-өзүнчө салып кой.
3. Эми үч стакандагы сууну булга:
 - а) Бир стаканга эки аш кашык **ачык суу** (уксус) куй. Жабышкак тасманын бетине "КИСЛОТА" деп жазып, аны стаканга жабыштыр. Аны стаканга жабыштыр.
 - б) Башка стаканга эки аш кашык туз кош. Ал стаканга "ТУЗ" деп жазып кой.
 - в) Үчүнчү стаканга эки аш кашык өсүмдүк майын куй, Ал стаканга "МАЙ" деп жазып кой.
4. Эми төртүнчү стаканга "СУУ" деп жаз.
5. Бул төрт стаканды терезеге кой. Жалбырактарга бир жума боюнча көз салып тур

Жогорудагы тажрыйбаларды өткөрүү менен бирдикте башталгыч класстын окуучуларына тамчыдан деңиз куралгандай экология илимине тамчыдай салым кошкон болор элек жана да ушул сыяктуу тажрыйбаларды мекен таануу сабагында демонстрациялап туру менен экологиялык аң-сезимди калыптандырабыз.

Экологиялык сабаттуулукту жоюунун үчүнчү жолу бул суроо-жооп.

Ал үчүн төмөндөгүдөй суроолор менен кенже тайпа окуучуларына кайрылабыз.

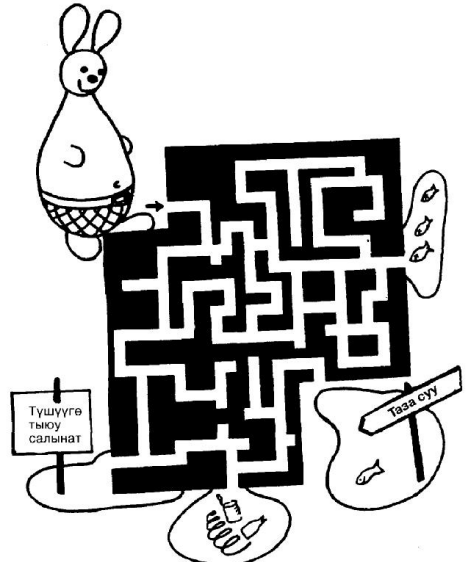
- суусуз жашоого болобу?
- суу тазалыктын булагы деп эмнеге айтабыз?
- адамдардын дем алуусу үчүн эмне керек?
- өсүмдүктөрдөн биз эмнени алабыз?
- жаныбарлардын жаратылышта орду барбы?
- автоунаалардан чыккан газ пайдалуубу же зыяндуубу?

• балдардын ден соолугуна чипсы, кирешки пайдалуубу же айран сүт пайдалуубу?

• түтүн газдарды эмне үчүн зыяндуу деп эсептейбиз? ж.б. ушул сыяктуу суроолор менен кайрылып жоопторду алуу менен аны анализ жасоо керек жана «эмне үчүн?», «эмне себептен?» деген суроолор менен баланын оюн толуктап туруу керек [3].

Адабияттар:

1. Фомина Т.В. Экология в школе. - Бишкек, 2007.
2. Голубина Е.В., Локтева Е.С. Зелёная химия в вопросах и ответах. - МГУ, 2007.
3. Фридман Ж. Желли Жем – адамдардын коргоочусу. WWW.jellyjem.org

Сенин үй-бүлөң таштандыларды көп таштайбы? Ооба _____ Жок _____

<p>Сенин көчөдө канча үй-бүлө жашайт? Ал санды төмөндөгү сызыкка жазып кой.</p> <p>_____ килограмм</p>	<p align="center">Тажрыйба</p> <p>Үй-бүлөң бир күндө таштаган таштандылардын баарын таразага тарт. Таштандынын жалпы салмагын төмөндөгү сызыкка жазып кой.</p> <p>_____ үй-бүлө = _____</p>	<p>Силердин көчөдө күнүнө канча килограмм таштанды ташталат?</p> <p>Таштандынын салмагын үй-бүлөлөрдүн санына көбөйт. Жообун сызыкка жазып кой.</p> <p>_____ килограмм</p>
--	--	--

Рецензент: к.пед.н. Бектурова Э.О.